

Förord

Hur kommer det sig att en nyfödd gris ses som en tillgång, medan en nyfödd människa ses som en belastning?

Talet om en "befolkningsexplosion" är allmänt utbrett men har märkliga bevekelsegrunder som i den här rapporten analyseras ur två skilda perspektiv: ett kristet, humanistiskt och ett marknadsliberalt.

Båda aspekterna visar sig på olika grunder leda till hård kritik mot befolkningskontroll- och familjeplaneringsförespråkarna för deras elitistiska människosyn och de skrämmande planmässiga metoder som riktas mot "det oönskade människomaterialet".

Vilka de "oönskade" är i överbefolkningsprofetiorna har skiftat i historien, men utgörs i dag av u-ländernas folk som också ofta lever under grymma regler för befolkningskontroll. Regler som västerländska rörelser – där exempelvis svenska RFSU ingår – uppmuntrar och stöder i exempelvis Kina, men som de aldrig skulle våga förespråka för befolkningen i västvärlden.

Att jorden i dag utgör ett hem för fler människor än någonsin tidigare är ett kvitto på våra framsteg – inte på ett misslyckande. Det skriver Lars F Eklund, doktorand vid klassiska institutionen på Göteborgs universitet.

I det marknadsliberala samhället kan det aldrig finnas för många människor. Tvärtom råder det en ständig brist på människor, i förhållande till de arbetsuppgifter människor vill få utförda. Det menar Per Ericson, handläggare på moderaternas riksorganisation.

Stockholm i november 1996
Dick Erixon
Redaktör för rapportserien

Innehåll

<i>Lars F Eklund:</i>	
UPPLEVER DU DIG SOM ÖVERTALIG ?	3
<i>Människorna och synen på jorden</i>	7
"FÖR MÅNGA" FÖR VAD ?	7
<i>Från naturresurs till poänglös sten</i>	8
<i>Nyfödd gris en resurs, nyfödd baby en belastning?</i>	9
"FÖR MÅNGA" FÖR VEM ?	10
<i>Bekämpa fattigdom – inte de fattiga</i>	10
<i>Befolkningskvalitet, gener och rasvård</i>	11
<i>Tvångssterilisering av fattiga</i>	12
<i>Människan som "material" i elitens tjänst</i>	14
<i>Sexliberalism verktyg för befolkningskontroll</i>	15
<i>International Planned Parenthood Federation</i>	17
<i>Symbios av olika agendor</i>	19
ATT LEVA I ENLIGHET MED NATUREN - D V S MÄNNISKANS NATUR	22
<i>Kvitto på framsteg</i>	23
<i>Respekt för alla människors rättigheter</i>	24
REFERENSLITTERATUR	25
 <i>Per Ericson:</i>	
FRIHET OCH MARKNADSEKONOMI - EN ÖVERLEVNADSFRÅGA	26
DYSTERKVISTARNA HAR FEL	27
<i>Livsmedelsproduktionen ökar ständigt</i>	28
VAD ÄR RESURSER?	29
<i>Ingenjörsmässiga modellen</i>	30
<i>Affärsmässiga bedömningar</i>	30
<i>Yttersta resursen – människans kreativitet</i>	31
VÄLSTÅNDSUTVECKLINGENS MEKANISMER	32
<i>Effektivare produktion</i>	32
<i>Lönsamma alternativ utvecklas</i>	33
<i>Långtgående arbetsfördelning</i>	34
SÅ MÅNGA BARN SOM MÄNNISKOR VILL HA	35
<i>Lägre dödlighet, lägre födelsetal</i>	36
DEN STÄNDIGA BRISTEN PÅ MÄNNISKOR	36
<i>Mer kultur och livskvalitet</i>	37
VARFÖR LEVER MYTERNA?	38
<i>Omedelbara kontra långsiktiga effekter</i>	38
<i>Domedagen säljer</i>	38
<i>Tron på det politiska kontrollrummet</i>	39
<i>Fascination för det katastrofala</i>	39
KAPITALISM – EN ÖVERLEVNADSFRÅGA	40
<i>Äganderätten ger förutsättning för förädling</i>	40
<i>Planekonomi leder till misshushållning</i>	41
<i>Tanken kräver frihet</i>	43
NOTER	43

Lars F Eklund:

Upplever Du dig som övertalig ?

Denna inledande fråga motiveras av två observationer som för mig framstår allt tydligare efter det att jag under flera år, av och till, följt den diskussion som grundas i ett antagande om en nära förestående s k "befolkningsexplosion", nämligen dessa:

- En hel del människor anser att det redan finns eller inom kort kommer att finnas för många människor för att jordens resurser skall räcka till ett värdigt liv för alla, samt
- Ingen av dessa människor tycks räkna *sig själv* till de övertaligas skara: de övertaliga är alltid *några andra*.

Dessa båda besynnerliga förhållningssätt – det första grundlöst, det andra skandalöst – skall i denna text diskuteras och analyseras dels vad avser idéhistorisk bakgrund och kontext samt dels vad avser vilka rörelser och grupper som burit, och bär, upp dem.

Ett försök skall också göras att presentera ett helt annat förhållningssätt inför det glädjande faktum att vi alltsedan Adam och Eva tenderat att för varje generation berikas av fler och fler medmänniskor. Först dock några reflexioner kring huruvida någon risk för en förestående "befolkningsexplosion" alls existerar.

Det finns i själva verket, och de visar sig redan vid ett ganska ytligt påseende, många anledningar att tillbakavisa hela föreställningen om en hotande "befolkningsexplosion", i den mening begreppet fick genom Paul Erlichs uppmärksammade bok *The Population Bomb*, publicerad i det ominösa året 1968. Detta av bl a följande anledningar:

a, De demografiska trenderna är ingalunda entydiga

Den demografiska utvecklingen är inledningsvis ingalunda så entydig som befolkningsalarmisterna vill göra gällande. I Västvärlden, i synnerhet i Europa, är befolkningsutvecklingen, i termer av fertilitet, i själva verket negativ på många håll. En ständigt växande andel av befolkningen i många länder utgörs av äldre människor, medan barnaskarorna blir allt mindre. Detta för med sig

problem i termer av påfrestningar på den sociala infrastrukturen. Äldre personer kommer i större och större utsträckning att för sin försörjning, och i förekommande fall omsorg, att bli beroende av en proportionellt sett mindre och mindre yngre befolkning, för vilken bördorna proportionellt sett kommer att öka. Detta är en realitet som gjort att man på sina håll redan börjat tala om en s k "demografisk vinter". En allvarlig möjlig konsekvens av denna utveckling, som redan kan skönjas här och var, är risken för ett nedbrytande av vad vi kan kalla "solidariteten mellan generationerna". Redan nu sker s k "prioriteringar i vården" som beskär äldres tillgång till kvalificerad sjukvård och endast den patenterat naive torde inbilla sig att diskussionen om legaliserad eutanasi (dödshjälp) – framför allt att den tar fart *just nu* – är helt extrinsikal till den situation som börjar ta gestalt.

Det kan nog utan vidare påstås att det främst är immigrationen till de aktuella länderna som hittills bromsat denna demografiska trend i Västeuropa, eller rättare sagt fördröjt dess synliga uppträdande. Riskerna i den skisserade utvecklingen skall inte bagatelliseras.

b, Födelsetal måste ställas mot mortaliteten i regionen

Det skall här bara kort erinras om att regioner med nominellt höga födelsetal, t ex Afrika söder om Sahara, ofta är regioner med en relativt sett låg medellivslängd. I Republiken Rwanda är medellivslängden 39 år. Jag tror att denna siffra kanske skall upprepas för att gå fram riktigt: Medellivslängden i Rwanda är *trektionio* år. Genocid, kollapsad eller redan initialt obefintlig sjukvård, AIDS, naturkatastrofer o s v är faktorer som har en märklig tendens att osynliggöras i vissa befolkningsalarmisters resonemang.

c, "Överbefolkning" kontra regionalt hög befolkningstäthet

Regionalt kan naturligtvis stora påfrestningar på miljö och resurser uppstå till följd av såväl höga födelsetal som migration och urbanisering. Emellertid är det en parallell realitet att näraliggande områden ofta kan beskrivas som "underbefolkade" i termer av områdets försörjningspotential. I många länder, t ex Angola, Kambodja, Afghanistan, Uganda och Mozambique, ligger till följd av strider och minutläggning agrart fruktbara och resursrika

landsbygdsområden i realiteten övergivna. I andra länder, t ex Tanzania, har en vansinnig planekonomisk jordbrukspolitik haft liknande resultat.

d, Globala demografiska prognoser är notoriskt otillförlitliga

I november 1991 genomfördes en folkräkning i det folkrika landet Nigeria. Befolkningen angavs därefter till ca 88,5 miljoner innevånare. Den dessförinnan senast utförda folkräkningen hade angett befolkningen till 122,5 miljoner, d v s en överskattning med 34 miljoner människor! Prognoser baserade på denna typ av statistik – och betänk här att Nigeria, trots korruption och diktatur, varit ett i afrikansk måttstock ganska väladministrerat land – bör man nog ta med en nypa salt, och det brukar också påpekas att den egentligen enda gemensamma nämnaren bland alla alarmistiska befolkningsökningprognoser är att alla slagit fel, d v s överskattat den prognosticerade ökningen.

e, Takten i befolkningsökningen minskar

I beaktande av osäkerheten i demografiska prognoser kan det ändå vara värt att uppmärksamma att ehuru jorden berikas med allt fler människor så indikerar all tillgänglig statistik att *takten* i befolkningsökningen under flera år tydligt minskat. Sambandet mellan förbättrade levnadsomständigheter och minskad fattigdom å ena sidan, inbromsande befolkningsökning å den andra, är empiriskt väl belagt.

Observera riktningen i sambandet: det är högre levnadsstandard som föregår bromsad befolkningstillväxt – inte tvärtom. Det är *fattigdomen* – inte de fattiga! – som är problemet. Det bör här uppmärksammas att minskad takt i födelsetalen inte är kausalt beroende av ambitiösa program för befolkningskontroll och "familjeplanering". Fenomenet var en realitet t ex i Västeuropa i slutet på 1800-talet, då "fri abort" och preventivmedel var föga spridda företeelser.

f, Jordens agrikulturella potential är knappt naggad i kanten

Paul Erlich förutspådde 1968 att "överbefolkningen" redan på 1970-talet skulle medföra att hundratals miljoner människor dog i svält.

Så blev inte fallet. Det är värt att uppmärksamma att de situationer av regional massvält som trots allt förekommer oftast är "man-made" och orsakade av krig, ekonomisk misshushållning etc. Problemen är moraliska snarare än agrikulturella: utöver ansvaret för de krig och politiska åtgärder som medfört svält (t ex nyligen i Nordkorea) så finns det ett reellt "solidaritetsproblem" i detta sammanhang.

Jag tänker då på det ekonomiska systemfel som medför att vissa ekonomiskt välutvecklade länder förstör skördar och lägger igen åkermark eftersom marknaden inte registrerar efterfrågan som inte backas upp av köpkraft som "riktig" efterfrågan. Det bör understrykas att detta inte är någon grund för simplistisk kritik av marknadsekonomin: att hungern *alls uppstod* i första vändan bottnar oftast i frånvaron av tryggt privat ägande samt övriga marknads-ekonomiska och rättsstatliga institutioner och mekanismer i den aktuella regionen.

Frågan handlar om att se till att den mat och dryck som finns i överflöd i dag också finns på *rätt plats*. Detta är en politisk fråga: inte en fråga om jordens agrikulturella bärkraft i sig. Bland andra Colin Clarke samt Dr Pawley på FAO bedömer att vår kära planet har kapacitet att försörja ca 50 miljarder människor på amerikansk levnadsstandard. Noteras bör här att man i dessa beräkningar *inte* tagit hänsyn till det faktum att jordbruksmetoderna ständigt förbättras och effektiviseras genom bättre redskap, förädling av växter och djur o s v.

Professor Jacqueline Kasun sammanfattar det så, att om vi accepterar att se Jorden som en "livbåt" så måste vi konstatera att det är en gigantisk sådan, och därtill att den för en "utomstående observatör" skulle framstå som nära nog *tom*.

g, Det är inte de fattiga befolkningarna som förbrukar resurser
Detta faktum är ju helt uppenbart – fundera t ex på hur mycket av världens utbud av energi som förbrukas enbart i USA – och det undanröjer ensamt befolkningsalarmisternas grundtes om relationen mellan befolkningsökning och resursförbrukning. Mot bakgrund av att lejonparten av resurser av alla kategorier förbrukas i den s k "rika världen" är det inte helt lätt att förstå varför befolkningsplaner-
etablissemangen är så angeläget, och ofta har lyckats genomdriva, att

bistånds- och utvecklingsprogram endast kommer till stånd under förutsättning att mottagarlandet accepterar att implementera långtgående program för befolkningskontroll och "familjeplanering".

Kanske handlar hela deras strävan i själva verket om något annat än en genuin oro för världens resurser? Kanske är grundtesen en medveten bluff? Någon av nazikoryféerna (var det Goebbels eller Hitler själv?) gjorde observationen att det är de riktigt stora lögnerna folk går på.

Folk, hette det, låter sig inte luras så lätt i småsaker där det ligger inom deras fattningsförmåga att makthavare kan ljuga, t ex i frågor där de själva skulle kunna tänka sig att trixa med sanningen. De riktigt stora och grova bluffarna däremot...

Å andra sidan, som en klok person påpekat, så går det visserligen att lura alla under en kort tid, liksom det går att lura vissa hela tiden.

Men det går inte att *lura alla, hela tiden*. Många människor i världens ännu fattiga länder har genomskådat bluffen: det är på tiden att vi i den industrialiserade världen kommer till insikt och hjälper till att blåsa hatten av befolkningsplanerarna.

Människorna och synen på jorden

Jag menar att ovanstående observationer och reflexioner motiverar stor skepsis mot domedagsprofeternas scenarier vad avser befolkningsutvecklingen. Av väsentligt större betydelse än dessa är dock den syn på jordens resurser och försörjningskapacitet som på ett djupare plan ligger bakom befolkningsalarmismen.

"För många" för vad ?

Ett gemensamt drag i alla de ekonomiska resonemang som förs inom befolkningsplaneringsetablissemanget – de må sedan tala om planeten Jorden som en "Life-boat" eller som "Spaceship Earth" – är den helt statiska uppfattningen av Jordens resurser. Det finns bara så och så mycket mat och vatten i rymdskeppets skafferi, och får rymdskeppet för många passagerare så kommer det att gå åt skogen.

Vådhan av ett sådant synsätt illustreras av Colin Clarkes berättelse om en rapport till FN:s konferens om resurser (UNSCUR) 1949 som han deltog i arbetet med. Enligt denna rapport om takten i

uttömmandet av vissa resurser så skulle bly, zink, koppar, olja och krom ha tagit slut redan på 1970-talet!

Från naturresurs till poänglös sten

Detta retrospektiv är framför allt en varning för tvärsäkra idéer om hur mycket av en viss resurs, t ex ett mineral, som egentligen döljer sig under markytan. Likväl är det än viktigare att inse den dynamiska karaktären i begreppet "resurs". Från och med det tillfälle då *någon* – vem det nu var – *kom på* hur man lämpligen antänder stenkol, och lång tid därefter, var stenkolet en av de viktigaste resurserna för den industrialiserade världen.

Nu håller det återigen på att bli vad det varit under huvuddelen av mänsklighetens historia: en besynnerlig – och ekonomiskt nära nog poänglös – svart sten.

Det intressanta här är inte – vilket befolkningsalarmisterna tror – att denna närmast arketypiska "uttömliga resurs" finns under våra fötter i en teoretiskt uttömlig kvantitet. Det intressanta är att den håller på att *upphöra att vara en "resurs"*, därför att kreativa människor hittat och exploaterat *bättre* energikällor.

På denna punkt finns det anledning att vara övertydlig: en företeelse må finnas på vår jord i en *kvantitet* som är statisk, men dess *kvalitet* – eller *status* – som *resurs* är *dynamisk*. Innan kreativa människor kom på att utvinna metaller ur malm och förfärdiga redskap därav var metaller inte en *resurs* i någon vettig mening av det ordet.

De amerikanska politiker som allokerade Osage-indianerna till deras reservat i nuvarande Oklahoma gjorde det säkert i trosvisshet om att marken var värdelös. Sedan kom någon plötsligt på det här med *olja* som energikälla, och vips var Osagerna den rikaste befolkningsgruppen i USA.

Vi kan tänka på skiftesbruk, introduktionen av potatis, konstbevattning, växthus o s v. Exempler behöver inte mångfaldigas här: hela mänsklighetens historia är en enda lång kedja exempel *och det finns ingen som helst grund för att anta att denna kedja någonsin kommer att brytas*.

Vad som behöver slås fast en gång för alla är något som dessa anhängare av "life-boat economics" aldrig velat ta till sig, nämligen att vad som är, eller kan bli, resurser för oss människor aldrig är

något *på förhand givet eller oföränderligt*. Man kan ju leka med tanken på mänsklighetens öde om "life-boat economics" fått genomslag när mammutarna började minska i antal...

Nyfödd gris en resurs, nyfödd baby en belastning?

Redan anar vi av exemplen något som kommer att diskuteras mera längre fram, men som bör nämnas redan nu: Vår viktigaste resurs är *vi själva*.

Det är sant nu, och har alltid varit sant. Det är vår intelligens, vår kreativitet och vårt företagande som *gör saker till resurser*.

Även ganska hårdföra eko-tokar redovisar en viss insikt om detta när de argumenterar för bevarandet av tropiska regnskogar på grundvalen att *människor* genom att applicera sin intelligens och kreativitet på dessa ur dem kan utvinna saker, t ex mediciner, som är *bra för oss människor*, snarare än för de tapirer, anakondor och fågelspindlar som eljest framlever sina dagar – "brutish, nasty and short" – i dessa miljöer.

Saken blir närmast övertydlig inom en så intelligensbaserad industri som dataindustrin. Dess viktigaste naturliga råvara är annars: sand ! Mot denna bakgrund är det anmärkningsvärt att inte bara befolkningsalarmister, utan även andra, ofta tenderar att se en nyfödd gris som en ekonomisk tillgång, medan en nyfödd, eller ännu endast koncipierad, *människa* ses som en belastning, en utgift.

Varför ses ett spädbarn ofta som "ännu en mun att mätta" snarare än som "ännu en unik intelligens som kan producera, arbeta och skapa"? Jag har aldrig sett något vettigt svar på den frågan. Nog är det väl, om man tänker efter, uppenbart att varje normal människa *i sig* har kapacitet att under sin livstid *producera* mer än hon någonsin behöver – eller ens kan – *konsumera*?

Om hon bereds möjlighet att leva i en typ av ekonomi i vilken denna kapacitet *tillvaratas eller får komma till uttryck* är naturligtvis en helt annan fråga. Julian Simon för ett i sammanhanget läsvärt resonemang i *The Ultimate Resource* (Princeton 1982). Om befolkningstillväxt som en *gyynsam* faktor för ekonomisk utveckling och tillväxt har intressanta saker skrivits även av t ex P T Bauer, Simon Kuznets samt den ovannämnde Colin Clarke. Ekonomer av facket känner säkert till många fler.

"För många" för vem ?

Den diskussion som fördes i föregående avsnitt menar vi tydligt indikerar att något "vad", för vilket människorna skulle vara, eller snart bli, för många helt enkelt inte existerar. Osökt gör sig då tanken gällande att det kanske inte är för *något* vi håller på att bli "för många": kanske är det i stället för *någon*? Men för vem, eller vilka? Vi skall nu ägna oss lite åt de idéer och organisationer som historiskt burit, och nu bär, upp befolkningskontroll – och familjeplaneringsetablissemangen i världen.

Föreställningar om en hotande överbefolkning och behov av befolknings- och födelsekontroll är förvisso ingen ny företeelse. Den eljest så omdömesgille Aristoteles, vilseledd av sitt förakt för handelsmän och av sin egen variant av "life-boat economics", d v s tanken att varje *polis* måste vara i sig ekonomiskt självförsörjande, förefaller ha ansett att staten fick tillgripa abort och utsättning av vanföra för att kontrollera befolkningens storlek och "kvalitet".

Hans idéer utgjorde ändå en väsentligt mildare attityd än den som intagits av hans läromästare Platon, vars totalitära och familjefientliga doktriner Aristoteles tillbakavisade. Efter den kristna erans inbrott hördes emellertid teorier av detta slag knappast av förrän Thomas Robert Malthus i slutet på 1700-talet publicerade sin *An Essay on The Principle of Population*.

Malthus var visserligen *relativt* återhållsam vad avser vilka metoder som kunde komma ifråga för befolkningskontroll – däri skiljer han sig från dagens aktivister – men redan han etablerade tanken att de som borde kontrollera sig eller kontrolleras var "de andra", d v s inte den grupp man själv identifierar sig med. Häri skiljer han sig *inte* från dagens neo-malthusianska aktivister.

Bekämpa fattigdom – inte de fattiga

För Malthus, som för så många efterföljare, var det *de fattiga* som var "de andra". På basis av en orimlig, helt statisk, uppfattning av resursbegreppet – och en total blindhet för den fattiga befolkningsdelens kreativa potential – formulerade han sin egen teoretiska "lag": att befolkningen *alltid* växer snabbare än tillgången på föda och andra resurser.

Med denna "lag" i botten är det logiskt att han inte såg *fattigdomen* i sig som det som borde bekämpas – det vore ju utsiktslöst – utan

just de *fattiga*, och enkannerligen då deras "breeding habits". Han ville till exempel införa vissa restriktioner på fattigas rätt att bilda familj samt avrådde från alla former av understöd, frivilligt eller offentligt, till fattiga familjer: detta i akt och mening att "motivera dem" till "återhållsamhet".

Till Malthus heder skall sägas att han på sin ålders höst kraftigt reviderade sina ståndpunkter. Så ej hans efterföljare, som inte bara tog fasta på hans syn på relationen befolkning/resurser och inriktning på "de andras" beteende, utan också på hans notering att inte bara existerande elände är en viktig faktor i diskussioner om överbefolkning: av betydelse är också människors *fruktan för elände*. Detta får vi anledning att återkomma till.

Befolkningskvalitet, gener och rasvård

Under 1800-talet tillförs befolkningskontroll-ideologin en ny komponent: till den tidigare fokuseringen på befolkningskvantitet tillkommer nu en inriktning på befolknings*kvalitet*. Det är naturligtvis Herbert Spencers, Sir Francis Galtons och andras socialdarwinisters idéer som gör sig gällande i debatten, och därmed också det *eugeniska perspektivet*. Varför inte ge "the survival of the fittest" lite hjälp på traven genom åtgärder mot "the unfit"?

Allan Chase har studerat och redogjort för dessa idéer och deras inbördes samband i *The Legacy of Malthus* (New York 1977).

Statistikern Sir Francis "bidrag" var bland annat att ge "..more suitable races or strains of blood a better chance of prevailing speedily over the less suitable" (*Inquiries into Human Faculty*, London 1883, s 24-25). Att hans rasistiska teorier såg färgade som "inferior" och judar som "parasitical" är kanske inte så förvånande; därtill framförde han den kuriösa teorin att fattigdom överfördes via generna.

Att det är "de andra" som måste åtgärdas är en attityd som förstärks än mer genom dessa teorier – vem anser väl *sig självo* vara i behov av rasvårdande och eugeniska insatser?

Professor Jacqueline Kasun sammanfattar:

"Crucial to the Social Darwinists' theory was their view of individual human beings – not as creatures of innate worth and dignity, regardless of their earthly condition, but as factors on a scale of social value. Without hesitation or embarrassment, the Social Darwinists determined the scale itself and undertook to measure other men by

it. Not surprisingly, those who shared the social and economic attributes of the movement's leaders rated highest." (*The War on Population*, San Francisco 1988, s 159)

Tvångssterilisering av fattiga

De neo-malthusianska och eugeniska perspektiven återfinnes båda hos den person som mer än andra kan beskrivas som grundare av dagens befolkningskontroll- och familjeplaneringsrörelse, nämligen amerikanskan Margaret Sanger (1883-1966). Hon torde annars i Sverige av i dag vara mest känd som en tidig radikal feminist.

1921 grundade hon American Birth Control League, som senare döptes om till Planned Parenthood Federation of America, och var då redan ansvarig för tidskriften *Birth Control Review*. I maj 1919 summerade hon i en artikel sin eugeniska syn: "More children from the fit, less from the unfit – that is the chief issue of birth control".

Hon förespråkade abort, tvångssterilisering och segregering som metoder för befolkningskontroll och eugenik. Födelsekontroll måste enligt Sanger leda till en renare ras (*Woman, Morality and Birth Control*, New York 1922) och hon klagade över att "medel som borde ha gått till att höja vårt samhälles standard leds bort till underhåll av dem som aldrig borde ha fått födas." (*Birth Control Review*, okt 1923)

I *Woman and the New Race* (New York 1924) konstaterade hon helt frankt att "Det mest barmhärtiga en stor familj kan göra mot ett av sina spädbarn är att döda det".

På grundval av en promemoria av en viss Clarence Gamble med titeln "Suggestions for a Negro Project" initierade hon åtgärder för befolkningskontroll och familjeplanering bland USA:s färgade, med benäget bistånd av flera delstatsregeringar "way down south in Dixie".

I promemorian och brevväxlingen mellan Sanger och Gamble underströks betydelsen av att svarta pastorer engagerades för projekten, i akt och mening att motverka misstankar om försök att utrota den svarta befolkningen, vilka tydligen fanns bland "their most rebellious members".

Det är intressant att studera 30-talets utbyte och samverkan mellan Margaret Sanger och hennes organisation i USA å ena sidan, Elise Ottesen-Jensen och det av henne initierade svenska RFSU å den andra (Sanger och Ottesen-Jensen var, enligt RFSU:s Margó

Ingvardsson, nära vänner) samt, chockerande nog, krafter i Nazityskland å den tredje.

Sangers tidskrift *Birth Control Review* publicerade vid denna tid artiklar av bland annat Dr Ernst Rudin vid tyska Kaiser Wilhelm-institutet för eugenik, och en i kretsen kring Sanger, Lothrop Stoddard, skrev efter en resa i Nazityskland uppskattande om den tyska steriliseringslagen som "utrotar de värsta dragen i den germanska stocken på ett vetenskapligt och sant humanitärt sätt" (*Into the Darkness*, New York 1940).

När den svenska lag som tillät abort på rasbiologisk grund infördes 1938 så understöddes den livligt av då nybildade RFSU. Den konkreta inspirationen kom dock kanske främst utifrån. I den utredning som föregick lagen refererades det till ett lagförslag som upprättats inom det preussiska justitiedepartementet "vari grundlinjerna till en blivande strafflagsreform i nationalsocialistisk anda uppdragas." (*SOU 1935:15*)

Gunnar Myrdals skötebarn – Befolkningskommissionen – stödde abortlagen såsom man tidigare stött lagen om tvångssterilisering, eftersom, som det heter i kommissionens yttrande, "samhällets intresse, att ingreppet företogs, vore i båda fallen likvärdigt".

1939 åkte Alva Myrdal till USA och höll ett anförande för Sangers organisation betitlat "Safeguarding the Quality of Population by new measures in Sweden" !

Inget av det ovan refererade syftar till att genom "guilt by association" antyda att Ottesen-Jensen och herrskapet Myrdal hade något till övers för nazismen, lika lite som det antyder att nazisterna skulle ha sympatiserat med Margaret Sangers feminism. Det intressanta, som borde bli föremål för flera rejäla studier av etiker och idéhistoriker, är *exakt vad, vilka gemensamma komponenter*, i respektive persons och rörelses ideologi (människosyn, moraluppfattning, ekonomisk teori, statsuppfattning o s v) som gör att de vad avser befolkningskontroll, eugeniska aborter och steriliseringar samt familjeplanering kommer fram till vad som för en utomstående framstår som så *snarlika eller identiska ståndpunkter*.

För att förekomma anklagelser om onyanserad Myrdal-"bashing" är det värt att påpeka att även t ex Svenska Kyrkan, eller delar av den, spelade en dyster roll i detta sammanhang. Redan 1929 bejakade professorn och sedermera biskopen Arvid Runestam att

"mindervärdigt livs uppkomst och utveckling förhindras." Manfred Björkqvist skrev i en inlägga till Befolkningskommissionen att "inga offer må finnas för stora, då det gäller att kvantitativt och kvalitativt förkovra det svenska folkmaterialet". Men så var ju förstås *han själv* inte påtänkt som "offer".

Samtidigt som detta sägs finns det ingen anledning att hålla liv i myten om att "alla" hyste åsikter av denna typ på 30-talet – en bekväm rökridå för alla rörelser med ett grumligt förflutet. *Alla* delade inte alls befolkningskontrollerarnas idéer. I Sverige fanns det en icke försumlig folklig opinion mot dem, och i det ovan nämnda utredningsmaterialet framför t ex justitiekanslern K-G Hjärne och professorn i straffrätt F Wetter ett helt annat synsätt. På det internationella planet framfördes kraftig kritik av påven Pius XI i den 1930 publicerade encyklikan *Casti Conubii*, och i Tyskland lyckades en folkopinion ledd av biskop von Galen i Münster till slut få stopp på det av SS-gruppenführer Philip Bouhler ledda eutasiprogrammet, i enlighet med vilket förståndshandikappade – enligt propagandan av "barmhärtighetsskäl"- helt sonika gasades ihjäl.

Människan som "material" i elitens tjänst

Det framstår som viktigt att observera vissa allmänna karaktäristika för mellankrigstidens befolknings- och familjeplaneringsrörelse.

Det första är att den eugeniska *kvalitetsaspekten* hade ett visst företräde framför den mera genuint malthusianska *kvantitetsaspekten*.

Ambitionerna att genom eugenisk befolkningskontroll, t ex aborter och steriliseringar, bli av med "sinnessvaga" och "ärftligt belastade" etc är nära nog desamma i Sverige, USA och Nazi-tyskland. Vi kan säga att fokus här ligger på "kvaliteten" *inom* en viss "ras".

Tyskland når naturligtvis en helt egen nivå av vedervärdighet genom att *därtill* implementera ett socialdarwinistiskt och eugeniskt perspektiv på förhållandena *mellan* olika "raser", liksom genom deras beredvillighet att genom folk mord ta de "oönskade" avdaga även *efter* födseln. Medan kriteriet på vilka som utgör "de andra", "the unfit", i Sverige och USA främst, men inte uteslutande, är ett *sociologiskt* kriterium, så tillkommer i Tyskland ett rent rasistiskt kriterium.

Observera att när det gäller dem som uppfattas såsom varande av "god kvalitet" anses det i de tre länderna ligga i statens intresse att dessa *växer* i antal: "More children from the fit, less from the unfit", som Sanger sade. Så här sade Martin Bormann:

"För att inte i Öster hamna i en för oss ohållbar befolkningsökning är det trängande nödvändigt att där lägga åt sidan alla de medel vi i Riket använt för att höja födelsesiffrorna. I de berörda områdena måste vi använda oss av en medvetet negativ befolkningspolitik. Genom propagandaåtgärder, särskilt genom press, radio, biograf-film, flygblad, korta broschyrer, upplysningsföredrag och liknande måste i befolkningen ständigt intalas tanken på hur skadligt det är att skaffa för många barn.

Man måste först peka på kostnaderna med att skaffa barn, därefter på allt man hade kunnat skaffa sig i stället. Man skulle kunna antyda de stora hälsorisker som kan uppträda för kvinnan vid födseln och liknande. Bredvid denna propaganda måste en massiv propaganda för preventivmedel föras ut i landet. En industri för produktion av dessa medel måste snarast byggas ut. Vare sig utbudande eller spridande av preventivmedel och abort får vara straffbart. Inrättandet av abortkliniker skall genomgående uppmuntras. Man kan till exempel utbilda barnmorskor och kvinnliga fältskärer till abortörer.

Ju sakkunnigare aborterna utförs, ju lättare kommer befolkningens förtroende för dem att vinnas. Även läkare måste självklart ges befogenhet att utföra dessa handlingar utan att detta uppfattas som en avvikelse från deras yrkesheder. Man skall också bedriva propaganda för frivillig sterilisering." (Rede über die Bevölkerungspolitik in den besetzten Ostgebieten 1941, ur Siegfried Ernst: *Die Unverfügbarkeit des Menschlichen Lebens*, Köln 1988)

Av det ovan sagda framträder tydligt ett andra viktigt och sedermera bestående drag i befolkningskontrollideologin som under mellankrigstiden går från teori till praktik, nämligen sammangiftandet av de malthusianska idéerna med den moderna sociala ingenjörskonstens institutioner och mekanismer. Befolkningen behandlas av "eliten" – inte bara av galna teoretiker utan också i praktisk politik – som ett "material" som står till elitens disposition för att på ett "vetenskapligt" sätt manipuleras till önskvärd mängd och ett önskvärt beteende.

Sexliberalism verktyg för befolkningskontroll

Margaret Sangers och Elise Ottesen-Jensens och deras rörelsers aktiviteter kan få symbolisera en tredje viktig dimension som under

mellankrigstiden börjar slå igenom i, och slår rot, i befolkningskontroll- och familjeplaneringsrörelsen. Det som åsyftas är sammansmältningen av två logiskt distinkta, men i organisatorisk gestaltning och konkret agenda från och med denna tid helt symbiotiska, argumentationslinjer.

Det handlar om konfluensen av å ena sidan neo-malthusianskt grundade krav på familjeplanering som medel för befolkningskontroll, å andra sidan krav om familjeplanering grundade i en begynnade strömning som vi i brist på bättre kan kalla "sexliberalism" – tätt sammanvävd med en kulturradikal kritik av institutioner som äktenskap och familj.

I denna text skall inte det "sexliberala spåret" diskuteras *i sig*, men några därmed sammanhängande aspekter måste diskuteras i det följande, eftersom det stora inflytande befolkningskontroll- och familjeplaneringsetablissemang har internationellt i dag knappast kan förstås om man inte är klar över ovannämnda symbios.

Innan vi kommer in på befolkningskontrollrörelsens senare historia och utveckling skall här bara "for the record" noteras att mellankrigstidens starka inriktning på eugenik kraftigt tonades ned efter andra världskrigets slut: framför allt avslöjandena av nazisternas illgärningar, denazifieringen i Tyskland och avskaffandet av den s k "Erbgesundheitsgericht" och så vidare gjorde eugeniken nära nog politiskt död i de demokratiska länderna. Helt försvann den dock inte. I Sverige levde statens rasbiologiska institut kvar in på 50-talet och lagen om tvångssterilisering upphävdes inte förrän i början av 70-talet, i samband med att "fri" abort infördes.

I dag finns vissa tecken på en "eugenikens återkomst". Vi tänker här på visst genetiskt pyssel som bedrivs vid en del svenska universitet, och de teorier som hänger ihop därmed. Vi tänker också på en märkbar ökande press på presumtiva föräldrar att inte föda barn med t ex Downes syndrom: en press vars strukturella förutsättningar är den breda tillgången till prenatal fosterdiagnostik i *kombination* med fri abort. Det bör uppmärksammas att det är just kombinationen som är problematisk: fosterdiagnostik som informationskälla är naturligtvis *tagen i sig* något mycket bra.

International Planned Parenthood Federation

Under 1950-talet förde befolkningskontrollrörelsen relativt sett en tynande tillvaro, och höll en förhållandevis låg profil. Dock skedde vid denna tid en väsentlig organisatorisk expansion, främst uttryckt i bildandet av International Planned Parenthood Federation, IPPF.

Denna organisation, vid vars tillblivelse svenska RFSU spelade en mycket aktiv roll, är en London-baserad paraplyorganisation för olika länderorganisationer inom familjeplanering och befolkningskontroll.

Till verksamheten hör opinionsbildning och kartläggning av grupper och rörelser som inte delar deras syn, särskilt grupper som kämpar för de oföddas rätt till liv. Resultaten cirkuleras i skriftserien "IPPF confidential". Huvudverksamheten är dock genomförande av befolkningskontroll- och familjeplaneringsprogram på lokal nivå i tredje världen – vår tids "de andra". Bland annat har ett omfattande stöd getts till Kommunistkinas program på området. Bland annat till följd av engagemanget i Kina, vars ettbarnspolitik och tvångsaborter väckte internationell uppmärksamhet, samt därtill det faktum att IPPF sett abort som en familjeplaneringsmetod, inställde Reagan- och Bushadministrationerna stödet till IPPF.

Trots uteblivet stöd från USA hade organisationen i mitten på 80-talet inkomster, främst av stater givna biståndsmedel, omfattande cirka 53 miljoner dollar/år (IPPF: Annual Report 1986). Clinton-administrationen återupptog snabbt det amerikanska stödet vid sitt tillträde.

I motsats till flertalet andra EU-länder har Sverige under lång tid hört, och hör fortfarande, till de viktigaste bidragsgivarna. Riksdagen har över biståndsbudgeten avsatt flera hundra miljoner kronor till organisationen. Likt RFSU i Sverige har IPPF på det internationella planet, genom ihärdig lobbying och propaganda, lyckats tillvinna sig en kvasiofficiell status, vilket bland annat medfört att den, trots sin karaktär av part och särintresse, fick en betydande roll inom logistik och administration vid förberedelserna för och genomförandet av FN:s befolkningskonferens i Kairo. Mer om IPPF längre fram.

I början på 1960-talet fick befolkningskontrollrörelsen ny vind i seglen. En man vid namn Hugh Moore hade under 50-talet av William Vogt, en tjänsteman vid amerikanska Planned Parenthood,

"övertygats" om riskerna för överbefolkning och publicerat en pamflett med titeln *The Population Bomb*, den titel Paul Erlich senare övertog för sin bok.

Hugh Moore initierade 1960 en "World Population Emergency Campaign" som samlade ihop stora summor pengar och sedan, 1961, sammansmälte med Planned Parenthood. Genom att spela på skräcken för överbefolkning, gamle Malthus "fruktan för elände", fick rörelsen bättre ekonomi, men hade fortfarande ett stort imageproblem. Rörelsens medlemskapsprofil visade att den dominerades av en ekonomisk och social överklass, medan de åtgärder den förespråkade riktade sig mot helt andra grupper.

Den framträdande Planned Parenthood-aktivisten Alan Guttmacher underströk behovet av att undanröja bilden att syftet var att bevara "white protestant supremacy" genom att betona att befolkningskontrollen gällde *alla* och inte någon "particular ethnic or social group" (*Presidential letter* nr 22, 1967). En viktig framgång var det därför när man fick växande stöd inom det demokratiska partiet, och familjeplaneringsprogram integrerades som en del av President Lyndon B Johnsons "War on Poverty".

Genom sin symbios med tidens "sexliberalism" och den radikalfeministiska agendan vad avser krav på legaliserad abort med mera, vann rörelsen ett mått av "radical chic" och föll den gryende student- och mediavänstern på läppen. Denna effekt stärktes av att delar av den framväxande miljörörelsen tycktes, och tycks, uppfatta människosläktets existens på jorden som planetens allvarligaste ekologiska problem.

Moore lyckades effektivt länka ihop miljörörelsen och befolkningskontrollrörelsen genom jättejippot "Earth Day" som genomfördes 1970 under parollen "People pollute". Med hjälp av hundratusentals flygblad, radioprogram och tidningsannonser spreds budskapet att miljöförstörelsen främst berodde på ett för stort antal människor.

Ändå var det nog vid denna tid symbiosen med "sexliberalismen" som gav rörelsen dess största dynamik, och tidens stämningar exploaterades mycket medvetet. Frederick S Jaffe, vice ordförande i amerikanska Planned Parenthood, sammanställde vid denna tid en lista på åtgärder för att bringa ned födelsetalen. Bland förslagen fanns t ex att införa licenser för barnafödande, att legalisera abort, att

stimulera homosexuella livstilar och att ändra bilden av vad som är en familj. Den aktuella promemorian hade formellt inte officiell status som policy-program, men den spreds bland ledare inom hela IPPF samt publicerades i *Family Planning Perspectives*.

Av det faktum att en del av förslagen var rent dårhusmässiga – t ex att sprida kemiska födelsekontrollmedel via offentliga vattentäkter – kan man inte dra slutstatsen att promemorian inte haft vägledande effekt. IPPFs långvariga stöd till Kinas befolkningskontrollprogram är lättare att förstå om man vet att tvångsaborter och obligatorisk sterilisering efter det andra barnet var åtgärder som nämndes i promemorian.

En absolut central aspekt i arbetet med att över en generation förvandla extremistiska åsikter till konventionell visdom var undergrävandet av föräldrars ansvar för sina tonårsbarn vad avser kunskap och normer på området sex och samlevnad. Framför allt införandet av preventivmedelsdistribution och obligatorisk sexualkunskap i skolan – utan föräldrakontroll, nota bene, och givetvis enligt Planned Parenthoodprinciper med "överbefolkningstemat" som ingrediens – samt t ex möjligheter för gravida tonåringar att få abort utförd utan föräldrarnas kännedom var viktiga led i detta "förstatligande" av föräldraansvaret, liksom i genomförandet av de möjligheter till ideologisk påverkan detta "förstatligande" medförde.

Man kan i detta sammanhang fundera lite på den virtuella monopolställning den svenska IPPF-medlemmen RFSU har för opinionsbildning och officiellt sanktionerad "upplysning" på området i vårt land...

Symbios av olika agendor

Sverige präglas i dag av mycket "liberala" attityder på sex- och samlevnadsområdet, och många läsare kanske tycker att en del av de nämnda sakerna låter okontroversiella eller till och med bra. Det finns därför anledning att erinra om att vi här inte diskuterar "sexliberalism" i sig, utan som ett historiskt dokumenterat led i genomförandet av en internationell *agenda för befolkningskontroll*.

Det är alltså här själva *kopplingen* mellan sexliberalism och befolkningskontroll som ger anledning till frågor. Hur skall man t ex tolka det faktum att patentet på det s k abortpillret RU 486, som i

boulevardpressen framställs som ett led i kvinnors frigörelse då det möjliggör abort utan ett kirurgiskt ingrepp, inte längre innehas av Hoechst-koncernen utan av en amerikansk stiftelse som ägnar sig åt befolkningskontroll?

Visst framstår IPPF-medlemmen RFSU:s ihärdiga kamp för "rätten" till abort, för erkännande av alternativa sexuella livsstilar, för utbyggd fosterdiagnostik och så vidare i en lite annan dager om man ser den mot bakgrund av förslagen i Jaffes refererade promemoria? Sambanden mellan olika bevekelsegrunder, ideologiska drivkrafter samt konkreta agendor inom befolkningskontroll- och familjeplaneringsetablissemangen är naturligtvis mycket komplexa – t ex torde många unga aktiva inom RFSU vara helt omedvetna om i vilken kontext de befinner sig och är verksamma. Man kan i alla fall hoppas att det är så.

Stundom förefaller det vara intressen främst inriktade på befolkningskontroll i neomalthusiansk mening som tar tillvara det instrumentella "värdet" i diverse, t ex kulturradikala agendor och förslag för sina egna syften. Så t ex i Jaffes promemoria samt i amerikanska Planned Parenthoods femårsplan för åren 1975-1980, vari det stod att organisationen strävade efter en "zero rate of natural population increase" och *därför* skulle bli "the nation's foremost agent of social change in the area of reproductive health".

Stundom förefaller det vara tvärtom, d v s skrällen för "överbefolkning" exploateras för att underlätta genomförandet av agendor som i sig inte har med demografi att göra. Detta torde hänga ihop med att flera stora stiftelser i USA med befolkningskontroll som ändamål ger generösa bidrag till allt möjligt som stämmer med *deras* övergripande syfte, oavsett aktörens bevekelsegrunder.

Så kan t ex en rörelse som på radikalfeministisk grund verkar för att legalisera aborter i ett land i tredje världen finansieras av en stiftelse vars primära intresse är att hejda befolkningsökningen i landet ifråga. Att ingen kvinna någonsin frivilligt gjort abort för att hejda befolkningsstillväxten är ett memento som speglar hur bisarr symbiosen av agendor verkligen är.

En bild av det institutionella nätverk som bär upp befolkningskontrollrörelsen är nödvändig för att man skall förstå dess stora inflytande. I centrum finns alltså IPPF och de nationella

medlemsorganisationerna såsom RFSU och PPFA. Närslutet härtill finns det 1968 grundade Alan Guttmacher Institute vars främsta uppgift är att leverera statistisk ammunition för rörelsens opinionsbildning.

Genom att så många t ex inom media är omedvetna om institutets ställning som *del av* befolkningskontrollrörelsen behandlas dess uppgifter ofta som komme de från ett neutralt och oberoende forskningsinstitut. Liknande roller spelas också av t ex The Population Council, Population Reference Bureau samt The Population Institute/Population Action Council.

Man får liksom en impression av de föreställningar som präglar dessa institutioners arbete när man läser att i The Population Institute's "advisory council" ingått personer som Robert S McNamara, Gunnar Myrdal, Paul Erlich, Joan Baez, UNPFA -chefen Rafael Salas och Isaac Asimov!

Dessa institutioner ger på olika sätt stöd åt lokala Planned Parenthood-aktiviteter och liknande, och finansieras i sin tur av bl a The Ford Foundation, Rockefeller Foundation samt UNPFA. The Ford Foundation har t ex genom årens lopp gett närmare 70 miljoner dollar till The Population Council och var åtminstone under 80-talet en huvudfinansiär bakom "Catholics for a Free Choice", en aktivistgrupp iscensatt i syfte att internt underminera den katolska kyrkans syn på fri abort.

Personalutväxlingen, t ex genom korsvis styrelsedeltagande, är naturligtvis stort mellan rörelsens olika grenar.

För många för *vem*, var den fråga som inledde detta avsnitt, och svaret är: för många för dem som har varit och nu är verksamma inom det stora och komplexa nätverk av organisationer, stiftelser och institut vi kallar befolkningskontroll- och familjeplanerings-etablissemang.

Argumentationslinjer och prioriteringar har varierat över åren: neomalthusiansk befolkningskontroll, eugenik och rasbiologi, miljöförstöring, fri abort och annan s k "Reproductive Health" har under skiftande konjunkturen och i olika kombinationer präglat rörelsen under 1900-talet.

Att argumentationen från IPPF har förändrats i samklang med aktuella trender enligt ovan har för denna texts författare bestyrkts av Halfdan Mahler, f d ordförande i IPPF.

- En konstant i det hela har varit att verksamheten objektivt inneburit att somliga tagit sig friheten att ifrågasätta medmänniskors rätt till liv, fortplantning och familjebildning.
 - En annan konstant har varit uppfattningen att det tillkommer staten att genom lagstiftning samt administrativa och ekonomiska styrmedel, "upplysning" och ibland rena övergrepp, utöva befolkningskontroll som om människor vore ett "material" till den sociala ingenjörstatens fria disposition.
 - En tredje konstant har varit en extremt mörk och förringande människosyn. Människor – särskilt "de andra" – uppfattas som en källa till problem och resursförbrukning, som en form av levande miljöförorening och som ett "ekologiskt hot".
- Som väl är finns det mera insiktsfulla sätt att förhålla sig på.

Att leva i enlighet med naturen – det vill säga människans natur

"The cause of poverty is not 'overpopulation'. It is, on the contrary, a system of political economy that represses the economic creativity that God has endowed in every man and woman. Nations ought not to repress that creative capacity."

Så skrev Michael Novak i *The Catholic Ethic and the Spirit of Capitalism*. Självklart har han rätt. Han ansluter här, liksom t ex i *This Hemisphere of Liberty* och i essän *Creation Theology*, till den breda och djupa filosofiska och teologiska antropologi som brukar kallas "personalism", vars rötter finns hos bland andra St Thomas av Aquino och vars främste exponent i dag torde vara innehavaren av Roms biskopsstol. Några reflexioner härom är på sin plats.

I en tid då "alla" talar om att leva "i enlighet med naturen", och varje enskilt kreaturs rätt att leva enligt sin natur, så finns det verkligen ingen anledning att åsidosätta och utelämna just oss människor, för övrigt de enda varelser som alls vet att det existerar någon "natur".

Den kristna personalismen identifierar i den mänskliga naturen just människors intelligens, initiativförmåga och kreativitet som specifika karaktäristika. Häri, liksom i hennes därmed

sammanhängande fria vilja och kapacitet för kärlek, ligger grunden för läran om människan som skapad i Guds avbild – Imago Dei.

Kvitto på framsteg

Vi låter oss alltför ofta förledas av den nygamla falska klyvningen av den mänskliga personen som med "natur" endast förstår det vi har gemensamt med däggdjuren och som hänför våra själsförmågor tillsammans med en massa annat till det därigenom måttligt klara begreppet "kultur", och sedan framställer ett konfliktuellt förhållande mellan dessa.

Det kan inte nog understrykas att såväl förnuft och kreativitet som vår "kroppslighet" hör till vår ontiska natur, vårt "väsen" sett som grund för aktiviteter och handlingar. Kulturen – "odlingen" – är resultaten av just dessa handlingar och aktiviteter, där de resulterat i människans goda.

När vi människor under årtusendena har brutit upp och odlat jorden för att kunna försörja oss själva och våra barn, motverkat sjukdomar, skapat konstverk och byggt städer som möjliggjort ett gott och rikt socialt liv, så har vi levt och verkat i enlighet med *vår natur* som förnuftiga, fria och sociala varelser.

Att jorden i dag utgör ett hem för fler människor än någonsin tidigare utgör ett kvitto på våra *framsteg* – inte på våra misslyckanden. Novak och andra som diskuterar i termer av *theology of co-creation* framhåller att Gud, alltings egentlige och ende Skapare, kallat oss alla att samverka med hans skapelseverk, att som ansvariga, aktiva och dynamiska förvaltare så att säga "förädla" skapelsen – att ur den utveckla de resurser som den döljer – så att den i allt högre grad kan tjäna en autentisk mänsklig utveckling som *omfattar alla människor* och i vilken alla människor efter vars och ens förmåga utgör *aktörer*. Detta kräver respekt för människans naturliga rättigheter, inklusive det Johannes Paulus II kallar "rätten till ekonomiska initiativ".

Han skriver i encykliken *Sollicitudo rei socialis*, nr 15: "Och det rör sig ändå om en inte bara för den enskilde utan för hela samhället viktig rättighet. Erfarenheten lär oss att om man förnekar denna rättighet, eller inskränker den i en påstådd 'jämlikhets' namn, hämmar man eller rent av förstör företagsamheten, d v s samhällsmedlemmens kreativitet som aktivt subjekt. Som en följd av

detta uppstår inte en verklig jämlikhet utan en 'utjämning på ett lågt plan'."

Respekt för alla människors rättigheter

Respekten för människors naturliga rättigheter, för människors möjlighet att leva i enlighet med sin mänskliga natur, vilket är det enda sättet att leva *mänskligt* på, kräver emellertid inte bara, eller ens i första hand, en personalistisk syn på människors ekonomiska kreativitet. Den innefattar också respekt för varje enskild person som moraliskt subjekt och självändamål, som subjekt för oförytterliga naturliga rättigheter som staterna har en moralisk *skyldighet* att respektera och värna.

Som redan Pius XI:e observerade i encyklikan *Divini Redemptoris* är nämligen staten till för samhällsmedlemmarna – *alla* samhällsmedlemmar. Det är inte dessa som är till *för staten*.

Vi, som samhällsmedlemmar i "The Global Village", måste ställa oss frågan vad det egentligen råder för intellektuellt och moraliskt tillstånd i ett samhälle där tillkomsten av flera medmänniskor inte uppfattas som en tillgång utan uppfattas som ett problem, där väntade barn inte uppfattas som en gåva och glädje, utan uppfattas som ett hot?

Vad har vi blivit för samhälle när stater satsar biståndsmedel, som kunde gått till att bygga upp marknadsekonomiska och rättstatliga institutioner samt motverka fattigdom och svält, på att kränka eller underminera andras, oftast "de fattigas" naturliga rättigheter till liv, prokreation och familjebildning?

Vad har vi blivit för samhälle som accepterar att organisationer och stater tillåter sig att se medmänniskor, t o m de egna medborgarna, som aktuellt eller potentiellt "övertaliga"?

Slutligen: hur kommer det sig att *vi*, som anser oss leva i en rationell och upplyst tid, plötsligt blivit intellektuellt och moraliskt oförmögna att ta till oss den tradition av antropologisk och moralisk insikt som – i motsats till Kinas och koncentrationslägrets "stabilitet" – utgör den enda basen för en i *verklig* mening "hållbar", *det vill säga autentiskt mänsklig*, utveckling, medan vi däremot okritiskt faller i farstun för rent vidskepliga och anti-humanistiska teser om en "Population Bomb"?

Referenslitteratur

- Rodger Charles: *The Social Teaching of Vatican II*, Ignatius, San Francisco 1982
- Siegfried Ernst: *Die Unverfügbarkeit des Menschlichen Lebens*, Adamas Verlag, Köln 1988
- John W Houck & Oliver F Williams (ed): *Co-Creation and Capitalism*, University Press of America, Lanham MD 1983
- Johannes Paulus II: *Centesimus Annus*, Vatikanen 1991, ("Människans välfärd", Katolsk Dokumentation nr 18)
- Johannes Paulus II: *Sollicitudo Rei Socialis*, Vatikanen 1987, ("Kyrkans omsorg om utveckling och fred", Katolsk Dokumentation nr 17)
- Jacqueline Kasun: *The War against Population*, Ignatius, San Francisco 1988
- Robert Marshall & Charles Donovan: *Blessed are the Barren - The Social Policy of Planned Parenthood*, Ignatius, San Francisco 1991
- Michael Novak: *The Catholic Ethic and the Spirit of Capitalism*, The Free Press, New York 1993
- Michael Novak: *This Hemisphere of Liberty*, American Enterprise Institute, Lanham MD 1990
- Pius XI: *Casti Conubii*, Vatikanen 1930, ("On Christian Marriage", St Pauls Books and Media, Boston)
- Pius XI: *Divini Redemptoris*, Vatikanen 1937, ("Atheistic Communism", Catholic Truth Society, London)
- Pontifical Council for the Family: *Ethical and Pastoral Dimensions of Population Trends*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1994
- Joseph M de Torre: *Person, Family and State*, Southeast Asian Science Foundation, Manila 1991

Per Ericson:

Frihet och marknadsekonomi – en överlevnadsfråga

Pastor Thomas Robert Malthus var en man vars talanger i sällskapslivet något grumlades av förfäktandet av en fast rotad idé. Som en av hans vänner noterade: "Han är en hygglig man och artig mot alla damer, om de inte visar några tecken på annalkande fruktsamhet". [1]

Innan Malthus 1798 publicerade sin *An Essay on the Principle of Population* betraktades allmänt bristen på tillräcklig befolkningsökning i Storbritannien som ett stort problem. Opinionsen – åtminstone bland beslutsfattare – vände, sedan pastorn lagt fram sina argument.

Essän om befolkningsfrågan är inte särskilt märkvärdig i sig själv. Det är en kortfattad framställning som Malthus plitade ner för att använda i diskussionerna med sin märklige fader; en man som fångslats av tankarna hos Goodwin och andra optimistiska utopister, och som vid sin död utmålades i *Gentlemen's Magazine* som "en excentrisk personlighet i ordets strängaste bemärkelse". [2]

Den yngre Malthus hyste en fascination för drastiska räkneexempel. Fördubbling är onekligen ett spännande koncept. Om antalet människor kunde fördubblas vart tjugofemte år under den tid som gått sedan den kristna tideräkningens början och fram till dess att Malthus fattade pennan, skulle den folkmängd som hade uppstått som avkomma av ett enda par "ha varit tillräcklig inte bara för att jorden skulle ha varit alldeles full av folk, så att fyra personer stod på varje kvadratmeter, utan att fylla alla planeterna i vårt solsystem på samma sätt, och inte endast dem utan alla de planeter som kretsar kring de stjärnor som är synliga för blotta ögat." [3]

Huvudpoängen i essän är att det finns en naturlig tendens för folkmängden att tillväxa snabbare än försörjningsmedlen. "När befolkningen inte tyglas växer den i geometrisk progression. Försörjningsmedlen växer bara i aritmetisk progression [...] detta

innebär en stark och permanent verksam spärr på befolkningen genom försörjningssvårigheten. Denna svårighet måste drabba någonstans och måste nödvändigtvis vara mycket kännbar för en stor del av mänskligheten.” [4]

Tanken fångades upp av en annan tänkande dysterkvist bland de samtida. Den klipske ekonomen David Ricardo tvistade med gode vännen Malthus om det mesta, men var helt ense med denne i synen på befolkningsfrågan. Han bidrog med en egen tes angående tillgången på föda.

När folkmängden ökar, ökar också efterfrågan på livsmedel. David Ricardo ansåg att den ökade livsmedelsproduktionen måste utföras inom ramen för en given mängd jordbruksmark. Detta leder till att den nya jord som tas i anspråk är av sämre kvalitet och ger mindre avkastning i förhållande till arbetet som läggs ner. Livsmedelsproduktionen kan därför inte hålla samma höga takt som befolkningsökningen.

Det malthusianska budskapet framförs fortfarande av ivriga ångestmånglare. En modern klassiker på området är Paul Erlichs bok *The Population Bomb* (1968). Där deklarerade han att ”kampen för att föda hela mänskligheten är över. Under 1970-talet kommer världen att genomleva svältkatastrofer – hundratals miljoner människor kommer att svälta ihjäl”. [5]

Liknande spådomer har varit vanligt förekommande också när det gäller andra föregivna knapphetsproblem. Oron för att maten ska ta slut om vi blir fler som lever på jordklotet har gått hand i hand med rädslan för att naturtillgångarna, jobben och snart sagt allt annat också kommer att ta slut.

Dysterkvistarna har fel

Finns det något som tyder på att undergångsprofeterna har rätt? Nej. Malthus och Ricardo hade fel i frågan och människor och resurser. Det kan vi konstatera med facit i hand.

Mellan 1750 och 1830 mer än fördubblade England och Wales sin befolkning. Detta skedde emellertid utan att någon försämring i levnadsförhållanden för de breda folklagren kan märkas, snarare tvärtom. Ett tydligt symptom på detta är att befolkningsökningen gick hand i hand med en minskad nativitet, och alltså var orsakad

av kraftigt minskad dödlighet – vilket normalt är ett tecken på ökat välbefinnande. Ett annat symptom är att industriarbetarnas löner ökade med omkring 30 procent mellan 1790 och 1830, något som borde vara en omöjlighet enligt Malthus och Ricardo eftersom en befolkningsökning enligt deras synsätt skulle pressa ner lönerna på grund av ökat utbud av arbetskraft. [6]

Efter avskaffandet av de brittiska spannmålstullarna ökade takten i välbefinnandesutvecklingen ytterligare, genom import av billiga livsmedel. [7]

Vårt eget lands historia bjuder på liknande exempel. Den genomsnittliga reallönen för en svensk arbetare ökade tre och en halv gång från 1880-talet fram till 1930-talet, samtidigt som arbetstiden minskade. [8]

”Bättre och bättre, dag för dag” är den bästa sammanfattningen av utvecklingen, om man ser till den generella trenden (och bortser från de katastrofala undantagen, mer om detta nedan). Under vårt eget århundrade är framgångarna mycket tydliga.

Livsmedelsproduktionen ökar ständigt

Världsomspännande statistik är i och för sig mindre tillförlitlig än många tycks föreställa sig. Den statistik som finns visar emellertid entydigt att livsmedelsproduktionen i världen ökar trendmässigt sedan decennier tillbaka. Ingen statistik stöder det motsatta förhållandet, det vill säga att utvecklingen skulle präglas av en minskande livsmedelsproduktion. [9]

Livsmedelsproduktionen är förvisso ett stort problem i västvärlden, men knappast i det avseende Malthus och Ricardo föreställde sig. Det produceras i dag så mycket livsmedel till så låga priser, att politiska majoriteter under inflytande från organiserade jordbrukarintressen beslutat att använda skattemedel för att betala producenterna för att producera mindre, eller inte alls.

Mängden spannmål per person har ökat med 24 procent sedan 1950, och världens matpriser minskade med 57 procent från 1980 och till 1990-talets början. Sedan 1960-talet har livsmedelsproduktionen i världen ökat snabbare än befolkningen. I fattiga länder har produktionsökningen varit dubbelt så stor som befolkningsökningen de senaste åren. [10]

I fråga efter fråga kan vi se att världen blivit en bättre plats att leva i under den befolkningsexplosion som följt i den industriella revolutionens fotspår.

Under det tidiga 1970-talet spreds uppfattningen att viktiga resurser snabbt var på väg att ta slut genom den så kallade Romklubbens publikationer. Världens kopparreserver skulle ta slut om trettio år. Men tjugo år efter förutsägelsen återstår fortfarande trettio års förbrukning av kända kopparreserver. Som ekonomen Marian Radetzki har noterat: "Mängden kända resurser är inte given av gud eller naturen, utan utgör en funktion av företagets prospektering." [11]

Sedan 1950 har de kända reserverna av olja och gas ökat med mer än 70 procent. [12]

Alla viktiga naturtillgångar har blivit mer tillgängliga om vi ser till den långsiktiga trenden. Parallellt med detta kan vi faktiskt också se att befolkningstillväxten planat ut. Sedan 1950-talet har befolkningsökningen i världen saktat ner, från fem barn per kvinna till tre. I u-länderna har talen minskat med 40 procent – från 6,2 till 3,5 barn per kvinna. [13]

Vad är resurser?

Ekonomen Julian Simon har noterat att det i grunden finns två sätt att mäta resurser på, det ingenjörsmässiga och det affärsmässiga.

Utgångspunkten för det ingenjörsmässiga betraktelsesättet är att det i jorden "finns" en bestämd mängd av exempelvis en viss metall, och att det åtminstone i princip är möjligt att avgöra hur mycket.

Rent praktiskt finns inte möjligheter att genomföra den typen av mätningar. I stället extrapolerar man utifrån befintliga prover. De flesta förutsägelser om resurstillgång baseras således på summan av kända resurser, dividerad med den nuvarande användningstakten. Resultatet anges i antal år av återstående konsumtion.

Den typen av förutsägelser förväxlar befintlighet med ekonomisk tillgänglighet – ett mycket grundläggande misstag. Även en mycket liten förändring i priset på en resurs kan ge mycket stora effekter för vad som är lönsamt att utvinna.

Ingenjörsmässiga modellen

Givet att de mest lovande bland de kända fyndigheterna bryts först (ett högst rimligt antagande, åtminstone i alla affärsmässiga projekt) ger den ingenjörsmässiga modellen alltid vid handen att resursen i fråga snart kommer "ta slut". Detta eftersom förutsägelsen helt baseras på en extrapolering utifrån befintliga resurser, och eftersom utvinning av befintliga resurser efter hand går från mer lovande till mindre lovande tillgångar.

Teoretiskt borde det väl vara möjligt att mäta med hyfsat stor noggrannhet hur mycket av en given resurs som finns i jordklotet? Kanske är det så, även om det nog är betydligt svårare än många föreställer sig. Sådan kunskap är dessutom inte gratis. Prospektering kostar och det finns inte något behov av att känna till alla befintliga tillgångar. Det är det enkla skälet till att vi inte vet hur mycket koppar eller zink som "finns".

De ingenjörsmässiga modellerna förutsätter i grunden möjlighet att förutsäga framtiden, om de ska kunna användas som underlag för en seriös prognos. Eftersom det inte finns några kända metoder att skåda in i morgondagen, blir livlig fantasi och ett stort mått av tur nödvändiga ingredienser i varje spådom baserad på ingenjörens utgångspunkt.

Att göra en uppskattning av framtida resurstillgång i dag är lika svårt som det hade varit att bedöma tillgången på koppar under 1800-talet, utifrån de då kända brytningsmetoderna med hacka och spade. Vem vet vilka metoder som kommer att utvecklas i framtiden?

Bristerna i de ingenjörsmässiga bedömningarna är självfallet väl kända bland geologer, men utelämnas ofta i den populära debatten. Det finns ett alternativ, som kan kallas det affärsmässiga.

Affärsmässiga bedömningar

Det bästa sättet att mäta resursers tillgänglighet är att studera priser i förhållande till löner. Detta sätt att mäta har bland annat den stora fördelen att det kan sägas visa kostnadsutvecklingen på den mest värdefulla resursen av alla: mänsklig tid. Använder vi ett sådant mätsätt upptäcker vi att alla viktiga resurser faktiskt blivit mer tillgängliga.

Vikten av att studera den långsiktiga utvecklingen förtjänar att betonas. Inverkan av händelser som andra världskriget eller OPECs kartellagerande kan ge skrämmande kortsiktiga effekter på resurstillgängligheten, men är inte representativa för den långsiktiga trenden.

Vi måste också ställa oss frågan vad resurser i en mer grundläggande bemärkelse faktiskt är.

Yttersta resursen – människans kreativitet

En resurs är en tillgång som är till nytta för människan. Olja var en gång i tiden en slipprig och illaluktande sörja. I dag är den en viktig resurs, av den enkla anledningen att vi funnit nyttiga användningsområden för olja.

”Hungersnöd tycks vara naturens sista och mest fruktansvärda resurs”, noterade Malthus. [14] Det vill säga, att när maten tar slut dör folk och därmed uppstår en prydlig balans i det malthusianska bokslutet. Det hade Malthus rätt i. Men han hade fel i synen på att detta skulle vara den yttersta resursen, det yttersta alternativet, för människan. Till skillnad från vad som är fallet i den övriga djurvärlden står andra möjligheter än svältdöd och ättestupa till buds för oss.

Det är i själva verket, som Julian Simon påpekat, den mänskliga hjärnans kreativitet som är den yttersta resursen. ”Människor för inte bara munnar och händer med sig till världen, utan också huvuden och hjärnor. Källan till förbättrad produktivitet är den mänskliga hjärnan, och den mänskliga hjärnan återfinns sällan åtskild från den mänskliga kroppen.” [15]

Människan skapar mer än hon förstör. Om mänskligheten hade ägnat sig åt beteenden som gör slut på resurser, skulle arten knappast ha funnits till i dag. Det har förvisso funnits exempel på destruktiva beteenden i vår historia, och gör så fortfarande, men det naturliga urvalet har uppmuntrat motsatsen. Människogrupper som utvecklat regler och levnadsmönster som är förenliga med överlevnad och tillväxt har varit mest framgångsrika.

I fråga om resurser betraktar malthusianerna världen som ett skaffereri. Plockar människan ut för mycket från hyllorna tar förrådet slut, föreställer man sig. Liknelser spårar alltid ur om man driver

dem för långt, men även bortsett från det är detta en ovanligt fånig och helt missvisande bild.

Vill man måla en mer korrekt bild, bör man i stället välja den som filosofen Ingemar Nordin förmedlat: "Naturen kan snarast liknas vid en brunn som ständigt ger oss nytt vatten då vi öser ur den. Ju mer vi använder den, desto mer ger den oss. Om vi å andra sidan slutar att använda den (eller använder den felaktigt) kommer källflödet att torka igen och vattnet att sina." [16]

Välståndsutvecklingens mekanismer

Malthus noterade att en självhushållande bonde knappast har något större intresse av att producera mer föda än hans familj kan äta. Kanske inte. Men i en situation där det finns möjligheter till annan avsättning för det producerade finns förvisso mycket starka incitament att öka produktionen.

I ett samhälle med självhushållande jordbrukare betyder fler människor fler munnar att mätta, i brist på ny jord att odla upp. Det antagande som Malthus gjorde är enbart giltigt i en värld med renodlad självhushållning, utan alternativa avsättningsmöjligheter – något som inte ens var fallet under hans egen livstid.

Ricardo bortsåg från möjligheten att öka produktiviteten inom jordbruket och han underskattade våldsamt möjligheterna att skapa tillgång till nya jordbruksmarker, med lika hög bördighet som de gamla.

Effektivare produktion

Om jordbrukets avkastning i världen legat kvar på 1950-talets nivåer hade bönderna varit tvungna att ta i bruk ytterligare 25 miljoner kvadratkilometer mark för att nå upp till dagens produktion. [17]

Föda produceras för att möta en efterfrågan. När efterfrågan ökar uppmuntras jordbrukare att producera mer spannmål, att finna nya jordbruksmarker och att förbättra avkastningen av befintlig jord.

Utvecklingen har stadigt gått i utveckling mot effektivare produktion av föda. År 1870 utgjorde jordbruksbefolkningen 72,4 procent av Sveriges folkmängd, men efter 1890 minskade antalet även i absoluta tal, och i 1936 års partiella folkräkning hade jordbruksbefolkningens andel minskat till 36,2 procent. [18]

På område efter område kan vi se hur naturtillgångar och färdiga produkter blivit mer tillgängliga för människan.

Befolkningstillväxt och ökade inkomster ökar efterfrågan på både naturtillgångar och färdiga produkter. Detta driver upp priserna. Vilket i sin tur utlöser sökprocessen efter nya sätt att tillfredsställa efterfrågan. Förr eller senare blir nya resurser och nya alternativ tillgängliga. Dessa nya upptäckter leder efter hand till att naturtillgångarna blir billigare.

Lönsamma alternativ utvecklas

I 1600-talets England oroade sig människor för en nära förestående brist på ved både för uppvärmning av bostäder och för industriproduktion. Då utvecklade uppfinnare och affärsmän kolet, som blev ett bättre alternativ. Men så, vid mitten 1800-talets mitt, började engelsmännen i stället att oro sig för kolbrist. Uppfinningsrika och vinstlystna människor förde fram oljan som ett bättre alternativ. Och i dag finns ytterligare andra energikällor, som kärnkraften.

Poängen är alltså inte att resurser långsamt tar slut, medan priserna stiger så att människor tvingas prioritera allt hårdare och bara de viktigaste behoven blir tillgodosedda. Nej, poängen är att priserna stiger långt innan en resurs "tar slut", så att det blir lönsamt att bringa fram alternativ. Den sista flintyxan såldes förmodligen mycket billigt, och den såldes definitivt i ett läge då det fortfarande fanns gott om flinta tillgängligt.

Mot slutet av 1840-talet steg priset på valolja dramatiskt i USA, på grund av befolkningstillväxt och inkomstökningar. När inbördeskriget bröt ut stegrades situationen till en ren valoljekris. De höga priserna skapade incitament som ledde till att en mängd substitut blev tillgängliga. Först kom rapsolja, sedan olivolja, sedan ytterligare några varianter.

Uppfinnare utvecklade en process för att utvinna kololja ur kol, och detta blev en stor industri. Andra utvecklade fotogenet. Slutligen började en viss Edwin Drake borra i jorden efter olja i Pennsylvania. Det tog ett tag att lära sig förädla oljan till en användbar produkt, men snart fanns hundratals små raffinaderier i USA. Botten gick fullständigt ur valoljemarknaden. [19]

De kraftigt ökade transportmöjligheterna i samhället har också bidragit till att göra resurser, inte minst livsmedel, mer tillgängliga för fler människor. Så sent som på 1860-talet utbröt nära nog hungersnöd i Norrland, trots att skörden var god i andra delar av landet. Men när järnvägsnätet utsträcktes norrut upphörde landsändans isolering. [20]

Långtgående arbetsfördelning

En av de viktigaste mekanismerna i välståndsutvecklingen utgörs av den ständiga växelverkan mellan folkökning, arbetsfördelning och differentiering i samhället.

En långtgående arbetsfördelning utgör en grundförutsättning för varje välfärdssamhälle. Den är tydligt kopplad till folkmängden. "Liksom det är möjligheten att bedriva byteshandel som är arbetsfördelningens upphov, måste arbetsfördelningens omfattning alltid begränsas av omfattningen av denna möjlighet, med andra ord av marknadens omfattning", skrev redan Adam Smith. [21]

Människor är inte utbytbara, till skillnad från myrorna i sin stack. De mänskliga individerna är unika, och kan ge unika bidrag till samhället – förutsatt att deras individualitet ges fritt spelrum och förutsättningar att verka.

Människans differentiering saknar motstycke bland djuren. Vi har genom tiderna utvecklat en effektiv förmåga att lära av våra medmänniskor. I stora befolkningsgrupper har inte bara en mängd medfödda egenskaper utvecklats, utan också en mångfald av traditioner, seder och bruk. Människan har i kraft av sin intelligens – den yttersta resursen – kunnat göra ett urval bland dessa tillgängliga alternativ. Ökningen av antalet människor har därigenom blivit en självstimulerande process. Förekomsten av många människor ökar möjligheter till differentiering, vilket i sin tur skapar förutsättningar för att föda fler människor.

Om vi tänker oss ett samhälle där det finns en efterfrågan som gör det motiverat att producera tio bilar om dagen, finns det föga utrymme för specialisering i tillverkningsledet. Ett moment i tillverkningen som tar fem minuter att utföra räcker inte till för att sysselsätta en heltidsanställd, inte ens en halvtidsanställd. Men ju större marknaden är, desto mer utrymme skapas för arbetsfördelning och specialisering.

Det hela handlar också om vilka resurser som kan ställas till förfogande för olika ändamål. I ett primitivt och befolkningsmässigt begränsat samhälle kan ingen människa bli hjärnkirurg, eftersom befintliga resurser går åt till mer akut angelägna ändamål än forskning och högre utbildning.

Samhällen med stor befolkning, långtgående arbetsfördelning, och frihet för differentiering skapar också grogrund för geniala produktiva begåvningar att utvecklas och verka. Förekomsten av sådana genier ökar, som ekonomen George Reisman har påpekat, hela samhällets produktivkraft. Vad de producerar är i grunden idéer, och idéer kan användas av alla utan att minska i användbarhet. "De är en outtömlig gåva." [22]

Så många barn som människor vill ha

Människan har förmågan att integrera tillfredsställelsen av rent zoologiska impulser med en värdeskala i vilken det också finns plats för de specifikt mänskliga målsättningarna. [23]

Den förmågan har utvecklats i takt med välståndet och den ökade friheten. För att tala med Wilhelm Röpke har "det ena folket efter det andra skaffat sig kännedom om metoder att skilja sexualliv från fortplantning". [24]

Det land som sett Malthus och Ricardo födas kan tjäna som ett exempel. År 1860 resulterade 63 procent av äktenskapen i Storbritannien i fyra eller fler barn. Men redan 1925 resulterade endast tjugo procent av äktenskapen i fler än fyra barn. [25]

Den högsta befolkningstillväxten har aldrig ägt rum i utvecklade marknadsekonomier utan alltid i vad man med F A Hayeks terminologi kan kalla dessas periferier. Detta syns tydligast i de stora städernas närhet i utvecklingsvärlden. I närheten av städer som Mexico City, Calcutta och Caracas har befolkningen på kort tid fördubblats, eller ökat ännu mer än så. Kåkstäderna har växt.

Den befolkningsökningen har kommit till stånd genom att människorna i periferin, i kåkstäderna, njuter många av en någorlunda utvecklad ekonomisk fördelning, utan att direkt ingå i utvecklingens centrum. Samtidigt har dessa människor ännu inte anpassat sig till den mer utvecklade ekonomins moral och

sedvänjor. "De kanske till exempel fortfarande fortplantar sig på ett sätt som var brukligt under förhållanden utanför marknadsekonomin, där fattiga människors första reaktion på en liten materiell förbättring hade varit att frambringa ett antal ättlingar för att de skulle bli försörjda på sin ålders höst." [26]

Dessa periferier håller snabbt på att försvinna. Därför vore det helt fel att extrapolera utifrån trenden från tidigare sekler. Befolkningstillväxten nådde sin kulmen under 1960-talet och har sedan dess avtagit. [27]

Lägre dödlighet, lägre födelsetal

Kapitalismen leder både till lägre dödlighet och lägre födelsetal. Den höjer levnadsstandarden och bevarar den över generationsskiften. I marknadsordningen finns förutsättningar för människor att skaffa sig precis så många barn de vill ha – varken mer eller mindre.

Den ständiga bristen på människor

Åtminstone sedan engelska ludditer på tidigt 1800-tal slog sönder vävmaskiner, har introduktionen av ny teknik mötts av farhågor om att människan håller på att bli överflödigt på arbetsplatserna. Med en långtgående automatisering av arbetsuppgifter ersätts människor av robotar, och förlorar sin försörjning. Det finns inte plats för oss alla.

Farhågorna har erfarenhetsmässigt visat sig vara obefogade. Många arbetstillfällen har försvunnit, men nya har tillkommit. Teknologin skapar nya möjligheter och ny efterfrågan, som exempelvis har skett inom musikbranschen. Teknologin tenderar också att leda till att varor och tjänster kan erbjudas för ett lägre pris, vilket i sig ökar konsumenternas köpkraft.

Ludditerna har upplevt något av en renässans på senare år. Flera böcker har publicerats på temat att vi nu står inför något radikalt nytt, och att informationsteknologin kommer att bidra till permanent brist på arbetstillfällen. Det finns emellertid inget som tyder på att ludditerna skulle ha rätt den här gången heller.

USA och Japan tillhör de länder som i högst grad utnyttjar datorteknologi inom tillverkningsindustrin. Sedan 1980 har den totala sysselsättningen i USA ökat med 24 procent, i Japan med 17 procent. Detta skall jämföras med en ökning på två procent under samma period inom Europeiska Unionen. [28]

Det finns en grundläggande filosofisk förklaring till att pessimisterna har fel. Antalet jobb är nämligen inte begränsat.

Den som säger att antalet jobb i samhället är begränsat, säger i själva verket att människors behov är begränsade. Detta är ett påstående som strider mot all erfarenhet.

Mer kultur och livskvalitet

Det finns absolut ingenting som antyder att det skulle finnas en gräns för människors benägenhet att ständigt vilja ha ut något mer av tillvaron. Önskemålen behöver givetvis inte yttra sig uteslutande i önskemål om ökad materiell standard. Mycket tyder på att människor i den industrialiserade världen efterfrågar allt mer av kulturupplevelser. USAs filmindustri har sedan 1990 skapat fler arbetstillfällen än alla unionens biltillverkare, hotell- och läkemedelsföretag sammantagna. [29]

Sjukvården är ett uppenbart exempel på de obegränsade behoven. Fram till dess att alla är friska och lever för evigt, kommer det att finnas efterfrågan på insatser för bättre hälsa. Och om denna utopiska situation skulle uppnås, skulle människor säkerligen börja efterfråga förhöjda kropps- och sinnesfunktioner för att öka livskvaliteten. Om man levde för evigt och hade hälsan vore det väl trevligt att skaffa sig skarpare hörsel för att fördjupa sin upplevelse av naturen eller bättre benmuskler för att kunna springa jorden runt?

Det finns kort sagt ingen borte gräns för människans förmåga att drömma, och sträva efter något hon inte har.

I det perspektivet kommer det alltid att, per definition, finnas fler önskemål än det finns människor och maskiner till att tillfredsställa dem, eftersom viljan att få något mer alltid just handlar om något mer än vad som redan finns. Drömgränsen flyttas fram i minst samma takt som behovstillfredsställelsen.

Det råder en ständig brist på människor, i förhållande till de arbetsuppgifter som människor vill få utförda. Detta visar sig också därigenom att priset på människors arbete har gått upp mycket kraftigt över hela världen. I västvärlden är detta mest uppenbart.

Priset på tjänster som att få skorna putsade eller skjortorna tvättade har ökat, och det beror inte i alla länder till största delen på skattetrycket, som fallet är i Sverige. Det är i strikt mening inte priset på arbete som gått upp, så till vida att många tjänster genom

automatiseringen kan tillhandahållas billigare än tidigare. Men priset på människors tid har gått upp. Det råder helt enkelt brist på oss. Det kan säkert varje medelinkomsttagare som försökt anställa en butler på senaste tiden intyga.

Varför lever myterna?

Malthusianerna har fel, det framgår när vi kikar i facit. Det finns dessutom välgrundade och genomtänkta teorier om varför detta är fallet. Men hur kommer det sig då att de malthusianska myterna lever vidare?

Skälen är många.

Omedelbara kontra långsiktiga effekter

Frédéric Bastiat, ekonomisk journalist och den liberala sakens kanske genom tiderna skickligaste copywriter, publicerade på 1800-talet en essä som innehåller en viktig iakttagelse angående ekonomiska och politiska processer.

”I den ekonomiska sfären”, noterade Bastiat, ”genererar en handling, en vana, en institution, en lag, inte bara en effekt, utan en serie effekter. Av dessa effekter är det bara den första som är omedelbar, den manifesteras samtidigt som sin orsak, *man ser den*. De andra utvecklas först successivt, *man ser dem inte*, och får skatta sig lycklig om man kan *förutse* dem.” [30]

Även i frågan om befolkning och resurser går det en skiljelinje mellan det som syns, och det som inte syns. De negativa effekterna av en befolkningsökning är ofta omedelbara och lokalt synliga, medan de positiva effekterna uppstår och blir märkbara först efter hand, och dessutom ofta är mer utspridda.

Domedagen säljer

Ett annat skäl till myternas fortlevnad är särintressens uppmuntran av vanföreställningar. Det finns förvisso starka intressen som har mycket att vinna på en spridning av malthusianismen.

Inom medievärlden är det allmänt känt att förutsägelser om att domens dag är nära förestående säljer fler lösnummer än budskapet ”tjo vad det är livat i holken”. Forskare med drastiska teser får både anslag och föreläsningssupdrag. Så kallade miljöorganisationer

berättigar inte sällan själva sin existens genom att underblåsa undergångsvisioner.

Politiker som har viljan till makt föredrar att rädda undersåtar. Tyranner saknar, som Edmund Burke påpekade, sällan förevändningar, så varför skulle de avstå från ett sådant praktexemplar som detta?

Utvecklingspessimismen är med andra ord en god affär för många.

Tron på det politiska kontrollrummet

Synen på planering kan vara en annan förklaring till myternas fortlevnad. Många tycks ha svårt att föreställa sig att det kan finnas mekanismer som leder till samhällsharmoni, men som inte administreras över statsbudgeten och via politiska sammanträdesrum. Men det faktum att inte staten gör något är inte detsamma som att ingenting görs.

Ingenting här i världen löser sig "av sig självt". Människor löser problem genom olika typer av ansträngningar, även – eller snarare i synnerhet – då detta inte sker på grundval av centrala direktiv. De processer genom vilka resurser och produkter ständigt blir mer tillgängliga för oss, utgör goda exempel på detta.

Den som inte kan förstå dynamiken och kraften i den typen av processer, kan sannolikt heller inte förstå hur problemen kan lösas. För pessimisterna framstår parollen *laissez-faire* som liktydig med "låt saker och ting gå åt skogen på egen hand", medan den i själva verket betyder "låt människor lösa problem utan att hindras av statens fjättrar".

Fascination för det katastrofala

Ångestmånglarna är för övrigt aldrig nöjda. De flesta människor förefaller i högre eller mindre grad hysa en fascination inför det katastrofala. Antingen är befolkningsökning ett hot, eller också hotas vi tvärtom av minskande folkmängd.

För femtio år sedan var det sistnämnda en vanlig uppfattning. Även en mycket sansad och humanistisk ekonom som Wilhelm Röpke såg sig tvingad att notera: "Det kan ej förnekas, att miniatyrfamiljen ofta är ett resultat av egoistiska och trångsynta

beräkningar, vilkas spridning skulle kunna skada ett folks moraliska hälsa" [31].

Aldrig är det riktigt bra.

Med vår tids fallande folkökningstakt är det sannolikt bara en tidsfråga innan vi får höra kraven på statlig stimulans av befolkningstillväxt luftas igen. Vissa resonerar redan i termer av hotet i vikande födelsetal, fast då i den mer begränsade avsikten att med hänvisning till lokalt skiftande demografiska trender påpeka att västvärlden håller på att dränkas av den gula eller bruna faran, eller av islam, lite beroende på vilken rasistisk eller religiös fobi som avsändaren lider av. [32]

Kapitalism – en överlevnadsfråga

Hittills har världen på det stora hela kontinuerligt blivit mer människovänlig för varje år som gått. Men det är inte en utveckling som kan tas för given. Vi avgör själva hur framtiden ska gestalta sig.

Människans historia flödar över av exempel på mänskligt handlande som definitivt inte förbättrat världen.

Människan är en varelse som skapar mer än hon förstör. Hon är lyckans och naturens överman. Även i kommunistiska stater har människan traditionellt betraktats som naturens herre. Hur kommer det sig att utvecklingen där tagit en så katastrofal vändning, medan samma synsätt producerat ökad resurstillgänglighet och exempellöst välstånd i de kapitalistiska länderna?

Äganderätten ger förutsättning för förädling

Förklaringen står att finna i avsaknaden av en central social institution, nämligen den privata äganderätten.

En människas liv är nära förknippat med hennes egendom. Äganderätten skapar förutsättningar för människor att kunna se till sina egna intressen och samtidigt leva i ett tillstånd av fredligt välståndsutbyte med medmänniskorna.

Ekonomen William Forster publicerade 1832 sin ekonomiska analys av fenomenet att den boskap som betar på allmänningar är klen och utmärglad, medan djuren på privata marker är välmående. Förklaringen ligger i vad som kallas "allmänningarnas tragedi". Den boskapsuppfödare som nyttjar allmänningen har inga skäl att eftersträva ett bete som gör en rimlig avvägning mellan värdet av å

ena sidan ytterligare ett djur och å andra sidan kostnaden för att markens möjlighet att föda djuren minskar om den utnyttjas för hårt. Om han inte låter sina djur äta upp det sista av födan, kommer någon annan att låta sina djur göra det.

Den som använder sig av privat betesmark kan däremot både göra kalkylen och handla utifrån den kunskap detta ger. Rätten att äga är rätten att exkludera andra från nyttjandet av en viss resurs. Gemensamt ägande är en självmotsägelse. Det alla äger, äger ingen. Det gemensamt ägda är detsamma som det icke-ägda, det allmänt tillgängliga.

Men äganderätten är inte bara nyckeln till människans möjligheter att förvalta och förädla resurser, den utgör också grunden för prisbildningsmekanismen.

Planekonomi leder till misshushållning

Prisbildningen är en oundgänglig källa till information. När Ludwig von Mises under början av detta sekel formulerade tesen att socialismen är omöjlig eftersom rationell ekonomisk kalkylering är omöjlig i en socialistisk ekonomi bemöttes han först med ilska och hånfulla tillmälen, småningom med allt mer krystade försök till genmälen. Men han hade rätt. Utan den information som avspeglas i prisbildningen är det omöjligt att fatta rationella ekonomiska beslut, och processen kan vare sig simuleras eller ersättas.

De socialistiska staterna har varit notoriskt dåliga både på att föda sina invånare och att hushålla med resurser. Det är ingen tillfällighet.

Centralstyrning av ekonomin slår sönder prisbildningsmekanismerna. Faktisk tillgång och faktisk efterfrågan upphör att vara styrande. Naturtillgångarna kommer därför att utnyttjas på en nivå som antingen är för hög, eller för låg, i förhållande till faktisk tillgång och efterfrågan. Industriproduktionen anpassas till en felaktig bild av tillgång och efterfrågan på råvaror. Den teknologiska forskningen överstimuleras inom vissa områden, och understimuleras inom andra. Detta leder till slöseri med resurser, med mänskligt arbete, med tid och det leder till felaktiga prioriteringar. [33]

Kapitalismen har varit en förutsättning för befolkningsökningen. "Vad människor än lever för, så lever de flesta i dag på grund av

marknadsordningen". [34] Det finns ett samband mellan graden av frihet och marknadsekonomi i ett land, och graden av välstånd. Hong Kong, Singapore och Monaco har alla högre befolkningstäthet än Bangladesh. De har också betydligt högre välstånd. Personlig frihet i kombination med privat ägande är sociala institutioner som befrämjar ekonomisk tillväxt, och som kan föda stora befolkningar på en mycket hög välfärdsnivå.

Är tillväxt ett specifikt marknadsliberalt fenomen? Både ja och nej.

Tendens till ökande tillväxt är knappast inneboende i marknadsordningen som sådan. Däremot kan man möjligen spekulera i om den är inneboende i människans vilja att skapa en bättre tillvaro, både för sig själv och för flera andra, och att det är denna benägenhet vi ser blomstra upp under kapitalismen. Historiskt har hög tillväxt varit ett symptom på en väl fungerande marknadsordning. När människor får möjlighet att välja, väljer de normalt att skapa sig välstånd. Den möjligheten erbjuder marknadsekonomi. [35]

Den liberala marknadsekonomi är också det samhällssystem som bäst befordrar arbetsfördelning och differentiering. Omvänt kan vi se hur central planering och styrning förtar en del av arbetsfördelningens effekter. Prisförändringar upphör att registrera intressanta förändringar i förhållandena och ger inte längre tillräcklig vägledning för individen att följa. Det blir svårare att samordna individuella arbetsinsatser. [36]

Vi kan också se hur kollektivism och nivellering krossar differentieringen. [37] Det kommunistiska samhället är dilettanternas samhälle. Det är en grundläggande kollektivistisk tanke att alla människor ska utföra ungefär samma funktioner, en i taget eller alla samtidigt. Lenin skrev lyriskt om den långsiktiga visionen av upphävandet av arbetsfördelningen och missionen att "utbilda allsidigt utvecklade och allsidigt utbildade människor, människor som förstår att göra allt". [38]

Jobben håller inte på att ta slut i någon grundläggande mening. Däremot ser vi i många länder hur statsmakter hindrar utbud och efterfrågan från att mötas genom konfiskatoriska skatter, drakoniska regleringar och stötande privilegier. Arbetsuppgifterna finns, men det är upp till oss själva att skapa möjligheter för dem att bli utförda.

Människan är i fysiskt hänseende inte särskilt imponerande. Bland de levande arterna på jorden är vi fysiskt svagare än många utvecklade djur, vi har inga huggtänder eller klor, eller ens vingar för att ta till flykten. Hjärnan är vårt främsta överlevnadsverktyg, det specifikt mänskliga överlevnadsredskapet.

Tanken kräver frihet

Allt tankearbete förutsätter en viss grad av frihet och differentiering. Som författarfilosofen Ayn Rand formulerat saken: "Det finns ingenting sådant som en kollektiv hjärna". [39] Människans tankeverksamhet kan inte kommenderas att tjäna Den Stora Planens syften, däremot kan människor hindras från att agera utifrån sin tankeverksamhet. Det vill säga – centralplanerare och tyranner kan hindra oss från att använda vårt främsta överlevnadsverktyg. Så har också skett, och sker fortfarande runt om i världen.

Inte ingenting är givet på förhand. Kampen för tillvaron kan vinnas, det visar våra erfarenheter. Men vår historia visar också att det är möjligt att välja undergångens väg. Därför är etablerandet av en mänsklig världsordning med frihet och marknadsekonomi ytterst en överlevnadsfråga, den viktigaste av dem alla.

Noter

1. Citat i R L Heilbroner: *Utopister och samhällsodanare*, Natur och Kultur, Stockholm, 1967, s 76
2. Ibid, s 68
3. Ibid, s 78-79
4. Citerad i Sandelin, Trautwein och Wundrak: *Det ekonomiska tänkandets historia*, SNS Förlag 1995, Stockholm, s 50-51
5. Citerad i Julian Simon: *The State of World Food Supplies*, The Atlantic Monthly, July 1991, s 72. Min översättning.
6. Eli F Hecksher: *Industrialismen*, tredje, tillökade upplagan, Kooperativa förbundets bokförlag, Stockholm, 1944, s 100
7. Ibid, s 104
8. Åke Ohlmarks och Nils Erik Baerendtz: *Svensk kulturhistoria*, Forum, 1993, s 423
9. Julian Simon: *The State of World Food Supplies*, The Atlantic Monthly, July 1991, s 72-76
10. *The True State of the planet*, ett sammandrag, Timbro, 1996, s 10-11
11. Marian Radetzki: *Konsten att vara en världsprofet*, Svenska Dagbl, 96-08-25
12. *The True State of the planet*, ett sammandrag, Timbro, 1996, s 12
13. Ibid, s 10

14. Citat i R L Heilbroner: *Utopister och samhällsomdanare*, Natur och Kultur, Stockholm, 1967, s 80
15. Julian Simon: *Population Matters*, Transaction Publishers, 1990, s 48
16. Ingemar Nordin: *Etik, teknik & samhälle*, Timbro, 1992, s 158
17. *The True State of the planet*, ett sammandrag, Timbro, 1996, s 11
18. Å Ohlmarks och NE Baerendtz: *Svensk kulturhistoria*, Forum, 1993, s 437
19. J Simon: *Population Matters*, Transaction Publishers, London, 1990, s 81
20. Å Ohlmarks och NE Baerendtz: *Svensk kulturhistoria*, Forum, 1993, s 436
21. Adam Smith: *Den osynliga handen*, Ratio 1994, s 32
22. George Reisman: *The Population and Immigration Questions*, The Intellectual Activist, vol 8, number 1, 1994, s 4-13
23. Se Ludwig von Mises: *Human Action*, tredje reviderade utgåvan, Contemporary Books Inc, Chicago, 1991, s 668
24. Wilhelm Röpke: *Ekonomi för miljoner*, Natur och kultur, Sthlm, 1946, s 47
25. R L Heilbroner: *Utopister och samhällsomdanare*, Natur och Kultur, Stockholm, 1967, s 81
26. FA Hayek, *Det stora misstaget*, Ratio, 1990, s 170
27. Ibid, s 170
28. The end of Work?, *The Economist*, September 28th 1996, s 22
29. Ibid
30. Frédéric Bastiat: Ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas: Oevres complètes de Frédéric Bastiat, femte bandet, Guillaumin et Compagnie, Paris, 1854, s 28, min översättning
31. Wilhelm Röpke: *Ekonomi för miljoner*, Natur och kultur, Sthlm, 1946, s 48
32. Även bland förespråkarna för befolkningskontroll finns ibland ett underförstått rasistiskt antagande, nämligen att det är rätt av regimerna i länder som Kina eller Indonesien att tillämpa metoder som förespråkarna aldrig skulle acceptera för västvärldens räkning.
33. Se Ingemar Nordin: *Etik, teknik & samhälle*, Timbro, 1992, s 162
34. FA Hayek: *Det stora misstaget*, Ratio 1990, s 172
35. Se Johan Hakelius: *Den österrikiska skolan*, Timbro, 1995, s 214
36. FA Hayek: *Vägen till trälldom*, Timbro, 1996, s 53
37. Se Murray Rothbard: Freedom, Inequality, Primitivism, and the Division of Labor, i George A Panichas (ed.): *Modern Age - The First Twenty-Five Years*, Libertypress, 1988, s 103 -123
38. VI Lenin: "Radikalismen" - kommunismens barnsjukdom, Progress Moskva/Arbetarkultur Stockholm, 1974, s 45
39. Ayn Rand: Vad är kapitalism? i *Kapitalismen - det okända idealet*, Lindfors, 1983, s 16